

attribui quod eis est proprium, sed vtrunque vtrifque conuenire, quamuis elegantia & varietatis causa vnum vnus, & alterum alijs tribuatur. Nisi quis velit intelligere negotiatoribus tribui delictum & negligentiam, quod pro lucro faciendo multa omittunt & dicere & facere quae dicenda & facienda erant: vt cum mercium suarum vitia reticent & tegunt, festos dies non seruant, & in id genus alijs delinquant: cauponibus verò peccatum, quod esculenta saepe & poculenta vitient, plurifque iusto vendant, multa mentientes quo quaestum faciant. Caeterum genitiuus, labiorum, Graecis non est. Nec tantum caupones labijs peccant, etsi his vel maximè peccent, nimis sua commendantes, & ad gratiam hominum captandam quiduis dicentes. Quod dicitur, non iustificabitur caupo à peccatis; significat illum à peccatis non fore immunem & innocentem. Docet haec sententia huiusmodi officia ob periculum non temerè amplexanda, & iuste haec officia clericis esse interdicta.

CAPVT VIGESIMVMSEPTIMVM.

1. Propter inopiam multi deliquerunt, & qui quaerit locupletari, auertit oculum suum.

Ergit aliquot sententijs ostendere lucri cupiditatem esse causam peccatorum. Et hac quidè sententia indicat, & inopiam, & diuitiarum appetitum causam esse quibusdam peccandi, quemadmodum & Prouer. 30. Sapiens indicat, orans Deum: Mendicitatem & diuitias ne dederis mihi, &c. Per inopiam enim plerique multa scelera committunt, & qui quaerit auidè

Prou. 30.

fieri diues, auertit oculum suum, ab eo scilicet in quod oculos suos intentos habere debebat, hoc est, à Deo, à mandatis eius atque iustitia. Sicut & de iniquis senioribus in historia Susannæ dicitur, quod euertunt sensum suum, & declinauerunt oculos suos vt non videret cælum, neque recordarentur iudiciorum iustorum. Simile huic loco est quod dicit Paulus: Qui volunt diuites fieri, incidunt in desideria multa no-

Daniel. 13.

1. Tim. 5.

cia & inutilia. Radix enim omnium malorum est cupiditas. Notandum autem Græca ferè pro eo quod noster vertit; Propter inopiam; habere *χάρις ἀδιαφόρου*, hoc est, gratia indifferentis vel propter indifferens. Quo nomine hoc loco significantur diuitiæ, quia per se bona non sunt, nec hominem bonum beatumque faciunt: vnde earum non tanta habenda est ratio, vt ob eas iustitia violeatur. Stoici enim philosophi *ἀδιάφορα*, vocabant ea quæ nec mala sunt, nec in veris bonis sunt numeranda, inter quæ maximè fortunæ bona collocabant. Itaque quidam verunt; Propter opes multi deliquerunt. Sunt tamen Græci codices quidam, qui nobiscum consentiunt, & habent *χάρις ἰνδίας*, propter inopiam. Et coincidet haec lectio cum altera, si intelligatur significari multos deliquisse propter inopiam vitandam, aut ne eam inciderent, quemadmodum &

dum & Horatius habet: Impiger extremos currit mercator ad Indos,
Per mare pauperiem fugiens, per saxa, per ignes.

2 Sicut in medio compaginis lapidum palus figitur, sic & inter
medium venditionis & emptionis angustiabitur peccatis.

3 Conteretur cum delinquente peccatum.

H Vius sententiæ lectio recepta incommodū habet sensum. Ferè enim legitur; angustiabitur peccatis; in qua lectione deest suppositū verbi, angustiabitur: pro quo Rabanus subintelligit, avarus, aut ex præcedenti sententia is qui quærit locupletari. Lyra subintelligit, vendens & emens. Quidam libri scripti habent, angustiabitur peccans. Vnus inter eos qui ad manum erat habuit, angustiabitur pretium, corruptè quidem, sed inde colligere licet interpretem scripsisse, angustiabitur peccatum. Nam ea lectio Græcis concordat, sensumque habet conuenientem. Et iuxta veterum scriptorum consuetudinem parua est differentia inter pretium & peccatum, quia illud, scribunt priū: istud, pēt̄m. Græca enim habent, οὐ βίβιοις ἀμορτία, conteretur vel comprimetur peccatum. Quod autem abruptè adiungitur apud nos; Conteretur cum delinquente peccatum; ex alia versione in margine prius posita, omnino videtur postea textui insertum, vt & aliàs sæpe factum est. Græcum enim verbum οὐ βίβιοις, quod vnus vertit, angustiabitur, alius vertit, conteretur. Est ergo sensus huius parabolæ: Sicut in medio lapidum sibi coniunctorum palus sic figitur vt eximi nequeat & extrahi, dum ab omni parte lapidibus sibi fixè adhærentibus premitur: ita & inter emptionem & venditionem sic peccatum angustiatur & premitur, vt ægrè fieri possit quin inter illa concludatur, dum & ab vna parte emptor fallere studet, ab altera parte venditor: & ille quidem vilius emere rem laborat, iste verò carius vendere: atque ita fit vt ipsum peccatum conteratur, comprimatur, ac quodammodo vim vndique simul cum delinquente patiat. Non damnat tamen hic Sapiens legitimam rationem contrahendi, emendi & vendendi, sed faciles occasiones fallendi atque fraudandi hoc in genere vitæ esse ostendit. Homines enim sua natura sunt ad rem attentiores, quorum cupiditas emptionibus atque venditionibus peccatum, quasi palum parieti infixum, concludit & continet. D. Augustinus libro 13. de Trinit. capite 3. refert mimum quendam cum promisisset in teatro se alijs ludis dicturum, quid in animo omnes haberent, & quid vellent omnes, atque ad constitutum diem ingenti expectatione maior multitudo confluere, suspensis & silentibus omnibus, dixisse: Vili vultis emere, & carò vendere. Omnesque auditores conscientiarum suarum testimonio dictum approbasse, & dicenti improuisa applausisse admirabili fauore. Quod tamen mimi dictum ostendit Augustinus non in omnibus habere locum. Nam, inquit, scio ipse hominem, cum venalis ei esset codex oblatas, pretijque eius ignarum, & ideo quicquam exiguum poscentem cerneret vendi-

venditorem, iustum pretium quod multò amplius erat nec opinanti dedisse. Si autem omnino placet legere, angustiabitur peccatis, subaudito pro supposito nomine, homo, sensus erit: homo inter emendum & vendendum premetur peccatis, & ad peccandum vrgebitur, incitabitur & coarctabitur: si tamen à peccato se superari sinat, conteretur suo tempore cum delinquente peccatum.

- 4 Si non in timore Domini tenueris te instanter, citò subuertetur domus tua.

Hanc sententiam rectè superioribus subiunxit, vt ostendat qua ratione peccadi occasiones & pericula, quæ in emptionibus & venditionibus esse dixit, vitari possint, nempe si quis se firmum seruauerit in timore Dei, quo qui destitutus est, facilè quauis in re labitur: & qui in eo se non studiosè & diligenter retinet, etiamsi studeat rem facere, & domum suam ædificare, opibusque replere, subitò eueniet vt Deo conatus eius non fortunante domus eius subuertatur, & ipse cum sua familia ad inopiam & miseriam redigatur. Nam vt est in Prouerb. Vir Prou. 12. qui festinat ditari, ignorat quòd egestas superueniet ei. &: Hæreditas Prou. 20. ad quam festinatur in principio, in nouissimo benedictione carebit. Mysticè quod dicitur, subuertetur domus eius, intelligi potest de domo conscientia, & omnibus studijs & operibus quæ quisque sibi ædificat in hac vita.

- 5 Sicut in percussura cribri remanebit puluis, sic aporia hominis in cogitatu illius.

Legendum esse, percussura, non autem, vt quidam libri habent, percussura, patet ex Græcis, quæ habent *ἐν σείσματι* vel *σείσμῳ*, hoc est, in concussione. Pro, puluis, quidam libri habent, stercus, quod propriè significat dictio Græca *κοπρία*, quæ tamè etiam significat puluerem ceromate expressum: & vt rous modo legatur, per stercus vel puluerem oportet intelligere reiectamenta farina, paleas scilicet & fursurem qui remanet in cribro, cum concussione cribri tenuis farina decedit. Nam alioqui nec stercus inuenitur in cribro, nec puluis in eo retinetur. Mirum autem cur interpres dictionem Græcam aporia transfulerit, cum ea Græcis non sit, sed pro ea est in æditione Complutensi *σκόλα*, hoc est, spolia, in Germanico exemplari *σκόβαλα*, quæ verior est lectio, hoc est, quisquilia, & reiectamenta, vel sordes. Aporia verò significat aut egestatem, aut perplexitatem, & inopiam consilij. Fortè autem interpres imitari voluit dictionem Græcam *κοπρία*, quæ est in priori membro. Cæterum quod ad sensum attinet, notandum hac & sequentibus aliquot sententijs describi à Sapiente aliquot indicia probati vel improbatu animi. Docet enim, hominem, qualis sit animo, probari vel afflictionibus immisissis, vel suo ipsius sermone, & de utroque sunt duæ sententiæ. Quod ergo ad hanc pertinet sententiam, sensus est: Sicut cum

concu-

concutitur & agitur cribrum, farina transeunte remanent in cribro furfures, qui sunt quasi reiectamenta & stercus farinae: sic frequenter in cogitatione hominis, per quam mens hominis velut cribro agitur & commouetur, remanet hominis aporia, hoc est, angustia, & quæuis molesta res, quæ hominem perplexum reddit & anxium. Quo significatur, hominem in afflictione constitutum sinere ut in plurimum, elabi menti suæ bona quibus fruitur, nec ea attendere, aut in memoriam reuocare, sed tantum præ oculis habere mala quibus premitur, ea semper cogitatione reuoluendo. Qua re declaratur, hominem non verè esse prudentem & constantem, cum potius quæ contristant deberet animo excutere, & attendere ad præstita sibi Dei beneficio bona, & instar vanni puluerem & paleas excutere, ac grana tritici retinere. Vnde & sequitur:

6 Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis.

Græca habent in secunda parte; καὶ πειρασμὸς ἀνθρώπου ἐν σκέλεσι καὶ αὐτοῦ, hoc est, & tentatio hominis in cogitatione ipsius, hoc est, homo tentatur & probatur per cogitationem suam, aut, ut quidam volunt, per sermonem & disputationem suam, ut cum sequentibus conueniat. Noster accepit de tentatione tribulationis, hoc est, tribulatione & afflictione tentante & probante hominem, & est sensus: Quemadmodum fornax accensus probat vasa figuli, quæ in illū ut durentur immittuntur, quia quæ in eo dum coquantur perdurāt, & non confringuntur, declarantur esse bona, & bene à figulo temperata: quæ verò ignis vim non ferunt, sed dissiliunt, declarantur esse mala & malè facta: ita tribulatio tentans & explorans probat & declarat homines iustos, quia qui tribulationis igne non superantur, sed in illo infracto animo persistunt, & fortiores fiunt, declarantur verè esse iusti, ut qui propter mala quæ ferunt iustitiam non deserant: qui verò in tribulationibus deficiunt, & animo franguntur, ostenduntur non verè esse iusti, ut qui ob prementia mala deficiant statim à iustitia, existentes de eorum numero, de quibus

Lucæ 8. dicit Dominus, quòd ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt. Sicut autem hoc loco tribulatio comparatur fornaci probanti vasa figulina: ita alijs locis comparatur fornaci & igni probanti aurum vel argentum, ut cum dicitur Sapientiæ 3. Tanquam aurum in fornace probauit electos Dominus. Et Zachariæ 13. Ducam eos per ignem, & vram eos sicut vritur argentum, & probabo eos sicut probatur aurum, & exaudiam eos.

7 Sicut rusticatio de ligno ostendit fructum illius, sic verbum excogitatum hominis cor.

Priorem huius sententiæ partem sic habent Græca; γινώσκοντες ἐκ τῆς ἐκείνης ὁ καρπὸς αὐτοῦ, hoc est, culturam arboris ostendit fructus illius. Itaque appositè significatur, quòd quemadmodū fructus arboris ostendit diligenti-

diligentem eius cultum, ita sermo meditatus declarat cor & animum hominis. Noster interpres contrario modo nominatiuum vertit pro accusatiuo, & accusatiuum pro nominatiuo. Secunda pars variam habet lectionem. Quidam enim libri habent; sic verbum ex cogitatu cordis hominis. Alij; sic verbum ex cogitatu hominis cor. Rabanus verò legit; sic verbum excogitatum hominis cor. Et incertum est in exemplari Germanico, quod nostræ versioni maximè accedit, an *uagdas* sit genitiui casus, vt sit, cordis: an accusatiuus pluralis, vt sit, corda. Eam autem lectionem quæ est apud Rabanum, puto esse veriore, vt quæ sensum habeat conuenientiore. Sensus ergo est: Sicut rusticatio de ligno, hoc est, sicut rustica cultura circa arborem impentâ ostendit fructum arboris, qui suscipi non potest nisi præuia cultura, per quem fructum iam susceptum etiam ostenditur & qualitas arboris, & culturæ diligentia vel negligentia: ita sermo hominis ex meditatione & cogitatione procedens, ostendit cor hominis, & declarat quale illud sit, bonum scilicet an malum, & an bene excultum sit an malè. Oportet enim in nostra lectione, vt constet comparatio, intelligere culturam agricolæ sic ostendere fructum arboris, vt per eum etiam ostendat & qualitatem arboris & suæ culturæ. Sic enim bene se habet comparatio, quia simili modo etiam cogitatio & meditatio, quæ est quasi animi cultura, profert sermonem, qui vicissim declarat quale sit cor hominis, & quomodo excultum. Cui conuenit quod dicit Saluator: Vnaquæque arbor de fructu suo cognoscitur. Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bona, & malus homo de malo thesauro cordis sui profert mala. Ex verbis tuis iustificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis. Vnde & sequitur:

8 Ante sermonem non laudes virum, hæc enim tentatio est hominis.

Tentatio etiam hic ponitur pro probatione, vt sit sensus: hominem probari per suum sermonem qualis sit, doctus ne scilicet an indoctus, sapiens an insapiens: ob quod bene monet non laudandum quemquam antequam eius sermo auditus sit, qui testetur qualis sit homo. Vnde de Socrate refertur, quod cum diues quidam filium suum adolescentulum ad ipsum misisset, vt indolem eius inspiceret, & pædagogus diceret: Pater ad te ò Socrates misit filium vt eum videres. tum ad puerum dixerit: Loquere igitur adolescens vt te videam, significans ingenium hominis non tam in vultu relucere quàm in oratione, quod hæc sit certissimum minimeque mendax vt in plurimum animi speculum. Sic & Diogenes mirum sibi videri aiebat, quod cum ollam aut operculum non emerent homines, nisi pulsu ac tinnitu explorata, in emendo homine solo aspectu essent contenti, etiam significans hominem nulla ex re melius cognosci quàm ex oratione.

9 Si fequaris iustitiam, apprehendes illam, & indues quasi poderem honoris.

10 Et inhabitabis cum ea, & proteget te in sempiternum, & in die agnitionis inuenies firmamentum.

Com mendat studium amoremque iustitiæ, ostendens eius fructum esse vitæ & ornamentum & protectionem. Cæterum quod dicitur; apprehendes iustitiam; dupliciter accipi potest, nempe vel vt significetur eum qui iustitiæ est studiosus, obtenturum eam, ita vt iustus sit futurus, & in iustitia profecturus. vel vt sit sensus: sectatorem iustitiæ vicissim à Deo quod iustum est consecuturum, iustum scilicet præmium præstitæ & desideratæ iustitiæ. Sic & quæ sequuntur dupliciter accipi possunt. Nam & sua iustitia atque virtute, quam opere præstat homo, induitur veluti honorifica veste talari quæ totum hominem tegit & ornat, quia virtute sua quisque præclarus atque ornatus redditur. Et pro iusto iustitiæ præmio quisque à Deo induitur veluti podere honorifica, dum eum & hic honorabilem reddit, & in futuro stola immortalitatis ac gloriæ donat. Legendum est autem in hac parte cum accusatiuo, illam; & indues quasi poderem honoris illam. Sic enim cum Græcis habent Dionysius, & multa scripta. Similis locutio est apud Iob cap. 29. dicentem: Iustitia indutus sum, & vestiui me quasi vestimento. & apud Isaiam: Indumento iustitiæ circumdedit me. Porro in podere honoris, potest videri allusio esse ad tunicam talarem qua induebantur sacerdotes, de qua in Sapientia: In veste poderis Aaron, descriptus erat orbis terrarum. Quod sequitur; & inhabitabis cum ea, & proteget te, &c. in Græcis non est. Significat autem iustitiam siue hominis bene viuentis, siue Dei virtutem remunerantis, non tantum ornaturam iustum, sed etiam defensuram eum & in præsentī vita ab omni incommodo, & in futuro iudicij tempore, quod dies agnitionis rectè dicitur, quia tunc Deus declarabit se nosse omnium facta, eaque nota omnibus faciet, quando illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium. Tunc ergo iustitiæ studiosus inueniet firmamentum, hoc est, inueniet in quo solidè subsistat, vt ab ira Dei non deiciatur nec commoueatur.

Iob. 29.

Isaiæ 61.

Sapient. 18.

11 Volacilia ad sibi similia conueniunt, & veritas ad eos qui operantur illam reuertetur.

Quod iam dixit de studio iustitiæ, idem nunc dicit de veritate, quæ à iustitia distincta non est hoc loco. Veritas enim hic, vt & alibi in scripturis, dicitur iustitia, quod vero & recto mentis iudicio consentiat, nec sectatorem suum decipiat, sicut peccatum quod ob id dicitur aliquoties mendacium, vt ibi: Vt quid diligitis vanitatem, & quæri-

Psal. 4.

quæritis mendacium? Pulchra autem similitudine iam ostendit quod prius dixit, iustitiam apprehendendam ab eo qui illam sectatur. Quæ similitudo in hoc consistit, quòd quemadmodum volatilia præpeti suo volatu fugiunt aues sibi dissimiles, conueniunt autem & congregantur iucundè cum eis quæ sunt similis generis: ita etiam veritas, etsi fugiat & longè recedat ab eis qui eam non amant, lubenter tamen reuertitur ad eos qui veritatis sunt studiosi, eosque complexabitur, & suo consortio reficiet. Non elongabitur ab eis, nec sectatores suos fatigabit, sed ipsamet blandè reuertetur ad eos, recreans eos, & digno eos præmio & honore donans. Quod de veritate & æquitate diuina quæ æquitatis studiosos remunerat, intelligere facile est. Illa enim tunc ad eos reuertitur, cum reddit eis quæ merentur. Verum etiam est de veritate & æquitate quam quisque operatur. Nam & illa reuertitur ad ipsum, quando adfert secum fructum quem meretur apud Deum, iuxta illud quod dicitur in Apocalypsi: Opera illo- Apoca. 14
rum sequuntur eos. Simile huic loco est quod dicit Saluator Ioannis Ioan. 8.
octauo: Si manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis, & cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos.

12. Leo venationi insidiatur semper, sic peccata operantibus iniquitatem.

Alia similitudine etiam apposita ostendit peccatum aliter se habere erga sectatores suos, quam veritatem dixit se habere erga suos. Hæc enim se habet erga suos, vt volatilia ad sibi similia: at peccatum se habet ergo suos, sicut leo ad reliquas feras. Sicut enim leo, veluti crudelis ferarum rex, reliquis feris insidiatur, easque venari studet vt perimat, & earum carnibus pascatur: ita peccatum non benefacit suis sectatoribus, sed sub specie voluptatis quam proponit insidiatur eis, & sibi miserè subijcere & deuinctos retinere studet, vt tandem crudeliter occidat, & æternæ morti obnoxios reddat. Notandum enim pro eo quod nos legimus, venationi, Græcis esse *διγρυ*, quæ dictio non tantum venationem significat, sed etiam feram. Quod magis proposito conuenit, vt significetur, leonem, cum fera sit, feris tamen insidiari. improprie enim dicitur venationi insidiari. Proinde apud nos conuenit nomen, venationi, accipere pro feris quæ venando captantur. Sic & notandum Græcis non esse pluraliter peccata, sed *ἁμαρτία*, peccatum, quod veritati in superiori sententia opponitur, atque sic in singulari numero habebat vnum ex scriptis exemplaribus. Peccatum autem insidiatur operantibus iniquitatem, aut quia diabolus, qui peccatum in scripturis dicitur aliquando, per peccatum impijs insidiatur: aut quia peccatum ipsum quod committunt, illis imponit, & decipit eos atque captiuat, iuxta illud: Iniquitates suæ capiunt impium, & funibus peccatorum suorum constringitur. Prover. 54

13 Homo sanctus in sapientia manet sicut sol. Nam stultus ut luna mutatur.

GRæca priorem partem sic habent: *ὁ ἅγιος ἰστέως διαπαντός σοφία;* vel, ut habet Complutensis æditio, *ἰσοφία*. Narratio pij semper est sapientia, vel in sapientia. Vnde patet apud nos rectius legi, sanctus, ut habent multi codices, quàm sensatus: quæ tamen lectio videri poterat præferenda, quia ex opposito sequitur de stulto. Illud autem, sicut sol, additum est ab interprete, quia ex opposito, stultus lunæ comparatur. Sensus ergo est: Sicut sol semper constanter manet in suo lumine & claritate, quam semper eandem retinet in seipso: ita homo sanctus, pius, & Deum timens constanter persistit in sapientiæ narratione, semper occupatus ut quæ sapientiæ sunt ad aliorum utilitatem proferat, nec à sapientiæ doctrina ob metum aut gratiam hominum recedens, nec pro diuersitate temporum aut personarum nunc pia, nunc contraria eloquens. At sicut luna in suo lumine mutatur, ita & stultus pro occasionum varietate sic mutatur, ut quæ sibi consona non sunt proferat, nunc hæc nunc illa dicens. Nostra lectio accipi potest non solum de perseverantia in sapientiæ narratione, sed etiam de perseverantia in sapientiæ meditatione & actione: sicque rectè intelligitur homo pius & sanctitatis studiosus comparari soli, quòd quemadmodum sol semper retinet suum lumen in seipso, etiam si interpositione nubium aut terræ lumen suum prohibetur diffundere similiter: ita & homo pius semper in animo suo persistit in sapientiæ meditatione, nec nubibus passionum aut aduersitatum amittit animi serenitatem & claritatem. Stultus verò instar lunæ facillè amittit quod habet luminis, atque pro oblatiis occasionibus facillè à virtute ad vitium, & ab vno vitio in aliud mutatur. Sed de perseverantia in sapientiæ narratione hanc sententiam potissimùm dictam esse & Græca docent & sequentia, in quibus multa subijcit ad commendationem linguæ in sapientibus, & eiusdem vituperium in impijs pertinentia.

14 In medio insensatorum serua verbum tempori, in medio autem cogitantium assiduus esto.

Quædam scripta habent, cogitantium legem Dei, at, ut bene annotauit Lyranus, ea verba, legem Dei, non pertinent ad veram lectionem, sed ex alicuius commentario ascripto inserta sunt in contextum. Nec tamen, ut ille vult, ea verba sunt subaudienda, sed, cogitantium, positum est absolutè pro prudentibus, qui in serijs semper versantur cogitationibus, quos cogitabundos & meditabundos vocamus. Significat ergo quòd cum quis inciderit in consortium imprudentium, non temerè sapientiæ doctrinam inculcandam, ne sanctum detur

detur canibus, & margaritæ spergantur ante porcos, sed seruandum verbum doctrinæ suo tempore opportuno: at cum in prudentium confortio quis fuerit, ibi liberum esse & vtile, vt in docendo & sermones sapientiæ proferendo sit assiduus. Opportunè autem hæc sententia superiori subiecta est, ne, quia dixit sancti & pij narrationem semper esse in sapientiâ, putaretur illum vbique suam debere proferre sapientiam.

15 Narratio peccantium odiosa, & risus illorum in delictis peccati.

CONSTANter omnes quos vidi libri habent, delictis, verisimile tamen est, interpretem vertisse, delitijs, cum Græca dictio *σπατάλη*, significet delicias, non delicta. Inter, delictis, autem & delitijs, parua est in scribendo differentia. Pro peccantium, Græcè est, *μῶρων*, stultorum, sed eidem sunt apud Sapientem stulti & peccatores. Peccantium, autem dictum est, sicut prius, cogitantium, pro his qui peccatis dediti sunt, eisquæ delectantur. Talium narratio est iustis odiosa, grauis & molesta, quia gaudent narrare mala quibus delectantur, facinora sua prædicantes in quibus gloriantur. Talium risus est in delitijs peccati, quia rident & gaudent in voluptatibus quas peccatum exhibet, quas tanquam falsas & noxias iusti abominantur. Vnde de eis dicitur Prouerbiorum secundo cap. Lætantur cum malè fecerint, & exultant in rebus pessimis. Itaque etiam risus illorum est in delictis peccati, quia rident in suis delictis quæ peccando committuntur, & quæ peccatum dominans in eis operatur. Indicat ergo secunda pars causam cur narratio talium sit odiosa, nempe quia gaudent in illis quæ iustis molestum est audire: quanquam etiam verum sit quod narratio rerum bonarum, & prædicatio veritatis, si fiat à peccatoribus, sit odiosa, quod ea nec Deo, nec hominibus grata sit propter illorum indignitatem. Sed ad hoc non videtur hic respexisse Sapiens.

Prouer. 2.

16 Loquela multum iurans horripilationem capiti statuet, & irreuerentia ipsius obturatio aurium.

DIXIT in genere, narrationem & sermonem impiorum esse odiosam & molestam auditoribus, insinuauitque vnam speciem per quam illorum sermo est molestus, nempe quia gaudent referre quæ mala sunt & peccata: nunc alias species adfert, ob quas item eorum sermo molestus est & odiosus, nempe quod sæpe in eorum sermone audiantur pleraque iuramenta temeraria, quæ quidam singulis penè verbis interponere solent. Deinde quod irreuerenter & indecorè multa loquantur, nullo seruato honestatis decoro, pugnasque & rixas excitantes. Nam pro, irreuerentia, Græcis est *ἡ μάχη*, hoc est, pugna, vel rixa & con-

certatio. Sensus ergo est: quòd loquela multum iurans facit vt præ horrore pili capitis erigantur in pijs auditoribus, & irreuerentia quam talis obseruat in loquendo, siue cùm iurat, siue cùm contendit indecorè, efficit vt qui audiunt obturent aures suas. Per quæ significatur, iustos vehementer abhorrere à talium verbis, nec ea sustinere auditu percipere.

17 Effusio sanguinis in rixa superborum, & maledictio illorum auditus grauis.

Pergit adhuc magis ostendere molestum esse impiorum sermonem, quia, inquit, per rixam & contentionem hominum superborum, qui scilicet neminem verentur, nec reuerentia & pudore reuocantur à rixando & maledicendo, sæpe fit effusio sanguinis, cùm ex rixis pugnae nascuntur & cædes: & illorum maledictio, qua scilicet omnibus maledicunt, & superbè conuitiantur, est auditus grauis, hoc est, grauiter & molestè auditur. Pro, maledictio, enim Græcis est *μαλοειδισμοις*, hoc est, conuitiatio.

18 Qui denudat arcana amici, fidem perdit, & non inueniet amicum ad animum suum.

Prosequitur aliquot sententijs aliud linguæ vitium, quo scilicet secreta amici panduntur, multis verbis eleganter ostendens quàm magnum sit & execrabile hoc vitium, vt per quod fiat vt quis omnino sit indignus amicitia aliquorum, & irreparabiliter veterem amicum amittat, cùm nulla alia re magis amicitia lædatur. Qui, inquit, denudat arcana amici sui, perdit fidem, hoc est, fidelitatem suam, quam debebat seruare amico, vel credulitatem aliorum, qui deinceps non habebunt ei fidem, nec credent ei sua secreta. vnde nec inueniet facile quenuquam amicum ad animum suum, hoc est, pro voto & desiderio suo. Perdita enim fide eius, quæ amicitia est fundamentum, cuncti absterrebuntur ab amicitia cum eo ineunda, & imprimis is qui perfidiam eius expertus est cum damno suo & frustratione fidelitatis. Vnde rectè subiicit:

19 Dilige proximum, & coniungere fide cum illo: quòd si denudaueris absconsa illius, non persequaris post eum.

Libri omnes fere habent; non persequeris; & exponitur, non persequeris post eum, pro non assequeris eum. At melius legitur, non persequaris. Aut persequeris, positum est pro persequaris, siquidem codex Bessarionis habet, ne persequeris. Significat enim non esse insequendum amicum semel proditum. Itaque sensus est: Dilige ex animo proximum, hoc est, amicum tuum (est enim Græcis *φιλος*) & ex dilectione coniungere ei fideliter, per fidem debitam seruans secreta

creta tibi commissa : quòd si denudaueris perfidè eius secreta, non est vt persequaris post ipsum, hoc est, vt coneris eum tibi offensum placare, & ad veterem amicitiam reuocare, quasi dicat: Frustra id feceris. Id enim est quod sequentibus significat.

20 Sicut enim homo qui perdit amicum suum, sic & qui perdit amicitiam proximi sui.

Incommoda videtur hæc comparatio, cùm idem videatur esse, perdere amicum suum, & perdere amicitiam proximi sui. Græcis pro, amicum, est contrarium *ἔχθρον*, inimicum, & significatur, quòd quemadmodum sine spe amicitiae obtinendæ homo amittit inimicum suum, quoad scilicet amicitiam ipsius: sic etiam se habet homo qui sua perfidia, aut futuli secretorum commissorum denudatione perdit amicitiam proximi, hoc est, amici sui, hoc est, perdit eam irrecuperabiliter, nec sentiet illum magis sibi beneuolum quàm hostem suum. Et verisimile est interpretem nostrum vertisse inimicum, verùm scriptores mutasse, inimicum in amicum, quòd alioqui absurdus videretur esse sensus. Receptam lectionem nostri sic intelligunt; Sicut homo qui perdit amicum suum per mortem ipsius, ita vt non sit spes rursus habendi ipsum: ita se habet & qui sua culpa perdit amicitiam proximi sui, vt scilicet etiam ei non sit spes recuperandi eam. • erùm Græcis secunda pars sic habet; Sic perdit proximum suum; non autem; sic perdit amicitiam proximi sui; vt comparatio non sit inter perdere amicum, & perdere eius amicitiam.

21 Et sicut qui dimittit auem de manu sua, sic reliquisti proximum tuum, & non eum capies.

22 Non illum sequaris, quoniam longè abest. effugit enim quasi caprea de laqueo.

Pluchris similitudinibus ostendit spem non esse recuperandæ amicitiae illi qui secretorum reuelatione eam perdidit, quòd per huiusmodi perfidiam ita amittatur amicus, sicut amittitur auis quæ de manu finitur auolare, quæ libertate gaudens sui volatus pernitate ita auolat, vt etiamsi quis eam insequaret, capere eam rursus non valeat: similiter sicut amittitur caprea, quæ cùm de laqueo effugerit, summa cursus velocitate rupes conscendit, vt ad eam recipiendam nemo valeat peruenire. Quibus similitudinibus non solum significat Sapiens proditione deceptum amicum non posse recipi, & ob id ad eum recipiendum non esse laborandum: sicut frustra quis insequitur auolantem auem, aut effugientem capream, sed etiam amicum talem sic gaudere quòd ereptus sit è manibus infidi amici, seque ab eo quàm maximè potest elongare & alienari, quomodo auis

& caprea captæ gaudent se liberatas sua captiuitate. Irreconciliabilem esse amicitiam sic perditam, etiam alio quarto simili ostenditur, cum subiicitur:

23 Quoniam vulnerata est anima eius, vltra eum non poteris colligare.

HOc est, anima eius adeo est dolore perfidiæ tuæ vulnerata & læsa, vt non possis amplius vulnus eius colligare, & colligando curare, & similis est ei qui graue aliquod vulnus accepit quod colligationem & curationem non admittit. Græca alium habent sensum. nam tantum habent; Quoniam vulnus est colligare, hoc est, licet vulnus inflatum circumligando curare. Et deinde sequitur; & maledicti est concordatio vel reconciliatio; hoc est, ob emissum aliquod in amicum conuiuium potest quis reconciliationem & veniam impetrare à læso amico. Tum subiungitur; qui autem reuelat arcana, perdidit fidem; vt significetur reuelationem secretorum peiorem esse, & amicitia magis contrariam, quàm si amico vulnus infligatur, aut conuiuium ingeratur. Vnde patet quomodo intelligi debeat quod nos deinde legimus.

24 Et maledicti est concordatio, denudare autem amici mysteria, desperatio est animæ infelicitis.

Sensus enim est: Si quis maledictum & conuiuium aliquod amico ingerat, poterit concordatio & reconciliatio obtineri: at denudatio secretorum amici, desperationem recuperandæ amicitia adfert infelici animæ eius, qui per stultitiam aut perfidiam in eam denudationem prolabitur. Malè ergo legitur pro, concordatio, recordatio, cum Græcis sit *ἡ μαγν*. Malè etiam intelligunt quidam illud; maledicti est concordatio; vt sit sensus: multi maledicent ei qui cum amico perfido rursus concordauerit, & pristinam recuperauerit amicitiam. Est enim hæc pars ad sequentia referenda, vt significetur maledicentiam facilius veniam impetrare quàm secretorum reuelationem. Vnde etiam non est legendum; Sed maledicti est concordatio; sed, Et maledicti; vel etiam sine, &, quomodo legitur apud Augustinum in Speculo.

25 Annuens oculo fabricat iniqua, & nemo eum abijciet.

Post sermonem de perfido amico, subinfert sermonem de ficto amico, qui adulationibus suis & hypocrisi incautis imponit. Talis in scripturis dicitur aliquoties annuens oculo, quod oculorum nutibus amicitiam simulet, quam corde non gerit. Porro in secunda huius sententiæ parte Germanicum exemplar satis concordat cum nostra versione. Habet enim, *ὁ οὐδὲν αὐτῷ ἀποσῆσθαι ἀπὸ αὐτοῦ*, hoc est, nemo

nemo se separabit ab ipso. At alia lectio, quæ videtur esse verior, habet pro, *ὁ ἀπὸ τοῦ στόματος*, vt sit sensus: qui nouit eum, discedet ab ipso. Sensus ergo nostræ lectionis est: Qui non ex corde diligit, sed tantum oculorum nutu & nictu amicitiam fingit, is apud se in animo machinatur mala aliqua inferre, & tamen propter eius fictionem nemo eum facile abijciet, sed eius societate gaudebit & delectabitur, ignorans eius calliditatem. Itaque eius hypocrisim, qua facile decipit, pulchrè depingit, cum subijcit:

- 26 In conspectu oculorum tuorum condulcabit os suum, & super sermones tuos admirabitur.
27 Nouissimè autem peruertet os suum, & in verbis tuis dabit scandalum.

Legendum esse non, conculcabit, vt multi libri habent, sed condulcabit, Græca docent, quæ habent *γλυκανῆ*. Legendum item non; in verbis suis; sed, in verbis tuis; ex eisdem patet, cum sit, *ἐν λόγοις σου*. Opponitur enim illi quod dicitur; super sermones tuos admirabitur. Et est sensus: Fictus talis, te præsentè, os suum componet ad dulcia tibi & grata loquendum, & quicquid dixeris, id tanquam valde sapienter dictum laudabit & admirabitur. At postea, te absente, peruertet os suum, vt dura & aspera de te à tergo loquatur, & in ipsis verbis tuis quæ prius laudauit, dabit tibi scandalum, hoc est, per propria tua verba tibi ruinam & perniciem parabit, facietque vt tuis proprijs verbis te subuertat, confundat, & perdat. Hoc autem malum quàm graue sit & detestabile, ostendit cum subijcit:

- 28 Multa audiui, & non coæquaui ei, & Dominus odiet illum.

Constanter libri habent, audiui, at omnino verisimile est interpretem vertisse, odiui, cum Græcè sit *ἐμίσησα*, idem scilicet verbum quod mox vertitur, odiet. Itaque sensus est: Multa sunt vitiorum genera quæ ego odiui, sed non est quod æquè odiui, atque illud quod modò dixi, simulata scilicet ad decipiendum amicitia, sed & Dominus talem vehementer odiet, atque vindicabit. Quod & sequentibus insinuat sententijs.

- 29 Qui in altum mittit lapidem, super caput eius cadet, & plaga dolosa diuidet vulnera.
30 Qui foueam fodit, incidet in eam: & qui statuit lapidem proximo, offendet in eo: & qui laqueum illi ponit, peribit in illo.

Multi legunt; plaga dolosa dolosi; sed, dolosi, ut non est in Græcis, ita nec in quibusdam scriptis Latinis. Et in Græcis secunda sententia etiam tantum est bimembris. abest enim secundum nostrum membrum. Varijs ergo similitudinibus indicatur, malum quod alij paratur reuersurum in suum authorem, ut is sit passurus malum quod alteri struxit, quod & alijs scripturæ locis similibus allegorijs significatur, ut Psalmo septimo, Prouerbiorum vigesimosexto, & Ecclesiastes decimo. Primum ergo utitur similitudine eius qui cum in altum mittit lapidem, eundem excipit in caput suum, ita ut sibi ipsi causa sit sui mali, & impleatur in eo illud Psalms: Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet. Secundò, similitudine eius qui cum dolosè & occultè alteri plagam inferre conatur, seipsum improuidè lædit, ut fit nonnunquam in his qui iaculari in aliquem occultè student. Itaque quod dicitur; plaga dolosa diuidet vulnera; hoc significat, quòd intentatum dolosè alteri vulnus, causa sæpe est ut authoris & dolosi illius vulnera diducantur, & lata fiant atque magna. Tertiò, adhibet similitudinem eius, qui cum fodit foueam alteri, ipse incidit in eam prior ex improuiso. Item qui lapidem ponit alteri ad ruinam eius procurandam, in quem ipsemet impingat, & cadat. Postremùm, eius qui laqueo alteri structo ipse capitur. His autem omnibus quid significare voluerit, aperit cum subiicit:

31. Facienti nequissimum consilium super ipsum deuoluetur, & non agnoscat unde adueniat illi.

Græcè pro; facienti nequissimum consilium; est ἡ ποικίλη συνουσία, hoc est, faciens mala. Itaque facere nequissimum consilium, hic est non suggerere malum consilium alteri, de quo rectè dixit quidam: Malum consilium consultori pessimum; sed est exequi malum quod quis apud se excogitauit, aut malum consilium apud se contra aliquem inire. Talis, inquit, quantumuis occultare studeat suum malum, non erit impunitus: sed malo alteri parato sibi ipsi malum accerset præter expectationem. Eòdem tendunt quæ sequuntur:

32. Illusio & improprium superborum, & vindicta sicut leo insidiabitur illi.

Quoniam constanter libri habent singulariter pronomen, illi, quomodo & habet Græcum exemplar Germanicum, idè hæc sententia referenda est ad eum de quo agit superior sententia, ut tres illi nominatiui, illusio & improprium & vindicta referantur ad verbum, insidiabitur, & sit sensus: Illusio & improprium superborum, hoc est, quod à superbis irrogatur humilibus, & vindicta quam alijs inferre conatur.

conatur talis, ea ipsa, inquam, mala insidiabuntur illi sicut leo, hoc est, inexpectatò, subitò atque potenter eum inuadent opportunitate oblata, nec illa effugere aut superare poterit, quomodo leonis insidiantis vim feræ quas captat vincere non possunt. Complutensis æditio habet pluraliter, insidiabitur illis, secundum quam lectionem, quæ videtur conuenientior, in priori membro subaudiendum est verbum, sunt, vt sit sensus: Illusio & improprium sunt hominum superborum, hoc est, eis debentur, eosque comitantur, vt quemadmodum ipsi alios superbè præ se contemnentes, illis illudunt & ignominia afficiunt: ita & ipsis vicissim illudatur, & improprium accidat, & vindicta insidiabitur illis sicut leo feris. Potest & sic accipi, vt sit sensus: Improprium & illusio sunt superborum, hoc est, superbi alijs illudunt & conuitiantur, sed hoc non facient impunè, quia vindicta Dei insidiabitur illis sicut leo. Huic conuenit quod sequitur:

33 Laqueo peribunt qui oblectantur casu iustorum: dolor autem consumet illos antequam moriantur.

Qui inquit, gaudent in infortunio, perditione & ruina iustorum, inuoluentur subito & inopinato aliquo malo quo peribunt, & antequam penitus per mortem tollantur, æternæque morti tradantur, frequenter eueniet vt diuturnus dolor siue mentis, siue corporis eos lentè consumat, ita vt pro breui gaudio quod de casu iustorum concipiunt, longo dolore atterantur, & longa morte moriantur antequam moriantur. Pulchrè enim dictum est; consumet eos antequam moriantur; vt significetur duplex eorum mors, tabida scilicet eorum per longum tempus consumptio, & succedens mors corporis cum æterna damnatione. Huius exemplum in plerisque impijs demonstrat scriptura, vt in Antiocho, & vtroque Herode, eo scilicet qui pueros Bethlehemiticis occidit, & qui Iacobum interemit, qui consumpti à vermicibus expirauerunt.

2. Mach. 9
Actu 12.

34 Ira & furor vtraque execrabilia, & vir peccator continens erit illorum.

Græcis prior pars est, μήνις καὶ ὄργη, καὶ τὰυτὰ ἵσι βδελύσσεται, hoc est, furor & ira etiam hæc sunt abominationes. Post reprehensionem enim superiorum vitiorum subiungit infectationem iræ, quam sequenti capite prolixius prosequitur. Itaque dicit, præter superiora vitia, etiam iram & furem esse abominabilia, significans viro iusto etiam ab his sicut à superioribus esse cauendum. Distinguuntur autem

tem ira & furor, sicut genus & species, aut sicut imperfectum à perfecto. Nam furor est ira vehementior. Aut iræ nomine, vindictæ cupiditatem significat: furoris verò, conatum vehementem inferendæ ultionis. Vtrumque ergo dicitur execrabile, & irasci & fure re præ ira. Et subditur; Et vir peccator continens erit illorum; hoc est, obnoxius erit & subiectus his tetris vitiorum monstris, quæ humanæ naturæ lenitatem omnino dedecent, à quibus homo Deum timens, Dei munere liber erit. Rabanus intelligit significari, virum peccatorem tenacem esse iræ & furoris, vt scilicet ea apud se diu referuet, nec ea statim deponat, sicut iustus, qui etsi quandoque ira tentetur, mox eam remittit timore Dei. Græcis pro, continens, hic rursus est ἰνυπαρκτός, quod hic positum videtur simpliciter pro obnoxius.

CAPVT

33. I. raduo peribunt qui oblectantur casu infortium: dolor autem

34. Ira & furor vitæque execrabilia, & vi peccator continens

35. Ratis prior pars est, vt in libro 1. cap. 1. dicitur, hoc

est, inquit, hæc sunt rationes: I. In peccatis, in enim peccatis vitiorum sublingit infestationem, quæ præcipue proxima produntur. Raduo dicit, præter superius, etiam nam & furor est abominabilis, significans vero iusto etiam ab his sicut à superioribus esse caendum. Distinguntur au-